

Paksa Rudolf

**Jelentős vagy említésre se méltó?
A Horthy-kori demokraták mint példaképek**

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Nagyon köszönöm a megtisztelő meghívást és kérem, nézzék el nekem, hogy a jelenlévőkhöz képest jóval csekélyebb az előadói tapasztalatom, mivel én a két világháború közti időszak politikai eszmetörténetének kutatójaként dolgozom, nem pedig tanárként. A felsőoktatásban is csak alkalmanként van szerencsém óraadóként tanítani. S ha már személyes dolgokkal kezdtem, akkor hadd folytassam azzal, hogy tulajdonképpen mit is keresek itt. Alapvetően két okból hívhattak meg a szervezők. Egyrészt azért, mert a Horthy-korszak kutatója vagyok, igaz a Horthy-kori szélsőjobboldalé, amiről nem fogok beszélni. Másrészt pedig azért, mert az OFI tavaly forgalomba került 11. osztályos – úgynevezett kísérleti – történelem tankönyvének a tananyagfejlesztője voltam. Érdekes röviden tisztázni, hogy mit is jelent ez. Az 1919 és 1939 közti időszokról szóló leckékhez készítettem háttéranyagokat, amelyeket az OFI pedagógiai gyakorlattal rendelkező szerkesztője, Borhegyi Péter alakított át tankönyvvé. E folyamatban tehát a tankönyvfejlesztőnek nincsenek szerzői jogai, a szerkesztő szabadon használhatja a szövegeit. Az alapötlet egyébként akár még jól is működhetne, hiszen az ismereteket tudományos kutató szolgáltatja, míg az ismeretek tanítható formába öntését pedig egy gyakorló tanár végzi el. A tankönyvből azonban – főleg terjedelmi korlátokra hivatkozva – sok minden kimaradt. Így például alig vagy egyáltalán nem jelennek meg a nők, a nemzeti kisebbségek, a cigányság, a szexualitással kapcsolatos kérdések (mint például a homoszexuálisok láthatóvá válása vagy az abortusztilalom hatása), a vallásosság, illetve a politikai élet olyan jellemzői, mint a korrupció és nepotizmus – noha ezek mind a Horthy-korszak jellegzetességei voltak. Végül úgy döntöttem, hogy a kimaradt témákat blog formában fogom közzétenni, hogy ezzel segítsem a tananyag színesebbé tételét és elmélyítését. Ez a blog a <https://atankonyvontul.wordpress.com/> címen érhető el. De a mai nap tárgya a tankönyv egy másik hiányossága, amit azzal a kérdéssel ragadhatunk meg, hogy „Hová tűntek a demokraták?” És egyáltalán „Kell-e beszélni róluk?” És ha igen, akkor „Mit tudunk róluk?”; illetve „Mit és hogyan érdemes elmondani róluk?” A továbbiakban e kérdések megválaszolásával folytatom.

Előadásomban azt állítom, hogy magyar demokratikus hagyomány gyakorlatilag nem létezik, hanem csak demokratikus zárványok voltak. Sőt, úgy gondolom, hogy a demokratikus gondolkodásmód és viselkedéskultúra hiányzik Magyarországon – most is és korábban is így volt ez. Vagyis a Horthy-kori demokraták kivételek voltak, akik szembementek a korhangulattal. Véleményem szerint azért alakult ez így, mert életünk java részét hierarchikus intézményekben, autoriter viselkedésű emberek között éljük. Olyan szerepekben, amelyekre nem a kollegialitás elve, hanem az úr-szolga viszonyt leképező főnök-beosztott viszony a jellemző. Gondolják csak végig, hogy hol szocializálódhat demokratává az állampolgár? Hol láthat demokratikus mintákat egy gyerek? A családban? Az iskolában? Az egyházban? A sportegyesületben? A munkahelyeken? Netán a helyi vagy az országos politika világában? Igen, elvileg e keretek közt kellene megtanulnunk, hogy miként gondolkodik és viselkedik egy demokrata – csakhogy ezekben az intézményekben alig kap megerősítést a demokratikus viselkedés. Előadásomban néhány példát fogok hozni a szakterületemről, a Horthy-korszak történetéből, hogy ezen állításaimat igazoljam. Majd arra fogok kitérni, hogy a fennálló rendszer ellenében kik tekinthetők mégis demokratának ebben az időben. Végül pedig arról fogok szólni, hogy a Horthy-kori demokratáknak van-e helye a történelemtankönyvben?

Elsőként arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy milyen nagy a fogalmi tisztázatlanság a témában. Elég csak néhány online vitába beleolvasni, hogy kiderüljön: sok félreértésre ad okot a fogalmi zűrzavar. Ebben bizony jelentős szerepe van az iskolai oktatás – elsősorban a társadalomismeret – hiányainak. Persze nem is lepődhetünk meg ezen, ha megnézzük, hogy mennyi időt szán a tankönyv e témák tanítására. Pedig ahhoz, hogy értelmesen tudjunk gondolkodni és vitázni a demokráciáról, tudnunk kell különbséget tenni demokrácia és a köztársaság, demokrácia és parlamentarizmus fogalma között. Azt is világosan kell látnunk, hogy nem elég egy kitüntetett szempontot vizsgálni ahhoz, hogy eldöntsük, hogy egy politikai rendszer demokratikus-e. Ez egyébként a már említett 11. osztályos OFI tankönyvből is kiderül, ahol a Horthy-korszak politikai berendezkedését egy olyan táblázat szerint értékeljük, amelyben a parlamentáris demokráciák és a modern diktatúrák jellemzőit hasonlítjuk össze. Ebből az is kiderül, hogy a Horthy-kori magyar politikai berendezkedés ezek egyike sem volt, hanem egy olyan köztes állapot, amit tekintélyuralmi (idegen szóval autoriter) rendszernek szokás nevezni. (Egyébként, ha már itt tartunk: nem csak demokratikus hagyomány nincs Magyarországon, hanem köztársasági se. A modern kori magyar nemzet és a köztársaság legfeljebb futó viszonyt alakított ki egymással a modern korban, ráadásul ezek a köztársasági időszakok sem voltak épp sikertörténetek. Ami viszont van: az a parlamentarizmus hagyománya. Sőt az autoriter struktúrákhoz való vonzódás, vagy éppen az etatista paternalizmus hagyománya. Ezek mindegyikéről lehetne önálló konferenciát tartani.)

Előadásom első tézise tehát az, hogy nincs hagyománya Magyarországon a demokráciának. Ennek belátásához érdemes megnézni az alábbi grafikont!

Ezen az ábrán elég egyértelműen látszik, hogy egészen a legutóbbi időkig nem volt demokratikus választás Magyarországon. A mai értelemben – amely szerint a demokratikus választás általános, egyenlő és titkos – semmiképpen. A grafikonon két információt próbáltam megjeleníteni. Az egyik az, hogy az állampolgárok hány százaléka rendelkezett szavazati joggal az egyes parlamenti választásokon. A másik, amit a grafikonon különböző színekkel jelöltem, hogy milyen típusú volt a szavazási rendszer. A bal alsó sarokban látható lila négyzetek (1848 és 1874 között) a véges választásokat jelölik, melynek során nyílt és titkos

szavazás is volt. A dualizmus nagy részében azonban éppenséggel csak nyílt szavazás volt – ezt jelölik a piros négyzetek. Alaposabban odafigyelve az is látható, hogy 1900-ban a szavazásra jogosultak aránya is kevesebb volt, mint 1848-ban, pedig akkor is csak a lakosság 7%-ára terjedt ki. Nem véletlenül volt ez így, hiszen a korabeli magyar politikai elit félt megadni a szegényeknek és különösen a nemzetiségeknek a szavazati jogot. Így a századfordulóra már jelentősebb lemaradás volt nemcsak a nyugati országokhoz képest, de a Monarchia osztrák feléhez képest is. Az első világháború után a Károlyi-kormány jelentősen kiterjesztette a választójogot és titkossá is tette a szavazást – utolérve ezzel a nyugati mintaállamok standardját. Az egyetlen baj csak az ezzel a nagyvonalúsággal, hogy a választójog szerint soha nem rendeztek választást. Ezt jelzi a sárga színű négyzet. A tanácsköztársaság szűkítette ugyan a választójogot, de nehéz számszerűsíteni, hogy pontosan mennyivel is – a „kizsákmányolóktól” ugyanis megvonták a szavazati jogot. Ráadásul vidéken visszaállították a nyílt szavazást, ezért jelöli a választást is lila négyzet.

Az első, mai mércével is demokratikusnak tekinthető választás 1920-ban volt. Igaz némileg szűkebb körű volt a választójog, mint a Károlyi-időszakban és az ellenforradalmi légkörben a kompromittálódott baloldali pártok nem indulhattak, vagy legalábbis nem egyenlő esélyekkel indulhattak volna – például életveszélyes volt mellettük kampányolni vagy a rendezvényeiken részt venni. A Horthy-korszak jelentős részében azonban a szavazásra jogosultak köre jelentősen szűkebb volt, mint 1920-ban, ráadásul vidéken visszaállították a nyílt szavazást, ezért 1922 és 1938 közt ismét lilák a négyzetek. Emellett más rendelkezés vonatkozott a férfiakra és a nőkre. Egy kis nemzetközi kitekintés: a férfiak és nők bizonyos mértékű megkülönböztetése másutt is jellemző ekkoriban; a szavazásra jogosultak aránya alapján pedig Magyarország az európai országok közt a középmezőnybe tartozott; nyílt szavazást viszont már csak nálunk rendeztek ekkoriban. A korszak utolsó országgyűlési választásán, 1939-ben megszűnt ugyan a nyílt szavazás, de a választási rendszer több trükkös elemet is tartalmazott: így például azt, hogy a vidéki szavazók egyéni és listás képviselőt is juttathattak a parlamentbe, míg a városokban csak listákra lehetett szavazni; vagyis egy vidéki állampolgárnak két képviselője volt a parlamentben, míg a városiaknak csak egy. Később ehhez járult még, hogy a visszacsatolt területeket úgynevezett „behívott képviselők”, vagyis a kormány által kijelölt politikusok képviselték.

A második világháború után ismét szélesebb körű és titkos lett a választás, igaz, ekkor meg a jobboldali pártok kerültek versenyhátrányba. Ennek ellenére az 1945-ös választás minden korábbinál demokratikusabb volt. 1947-ben aztán ismét szűkítették a szavazásra jogosultak körét – a vélelmezhető jobboldali szimpatizánsok jelentős részét kizárták –, ráadásul a közismert kék cédulás választási csalásra is sor került. Mindezt ráadásul egyre ellenségesebb légkörben. 1949 és 1985 közt formailag ugyan rendben volt a választójog, hiszen a 18 éven felüli férfiak és nők egyaránt rendelkeztek titkosan leadható szavazattal, csak hogy választani nem volt miből. A többesjelölés rendszerét – meghatározott keretek között – 1985-ben alkalmazták először és utoljára. A magyar történelemben 1989 után érzük el azt, hogy a választójog megfelel a nyugati választójognak: titkos és alapvetően minden 18-ik életévét betöltött személy rendelkezik vele. Még egy érdekesség a grafikonhoz: a választójogosultak arányának 1949-től napjainkig tartó százalékos növekedése a lakosság elöregedésének köszönhető, hiszen végig a 18 éven felüliek szavazhatnak, csak a társadalmon belül egyre többen vannak a 18 éven felüliek.

Az alábbi két táblázatban röviden áttekinthető az is, hogy milyen kritériumok teljesülése alapján járt valakinek szavazati jog a Horthy-korban. Jól látható, hogy a negyedszázados időszakban háromszor szabályozták a kérdést. A legszélesebb körű választójog az 1919 és 1922 közt érvényben lévő volt, mely alapján az 1920-as választásokat rendezték. A Horthy-kor nagy részében azonban nem ez, hanem a Bethlen István nevéhez köthető szabályozás volt érvényben – egészen 1938-ig. A korszak utolsó, s talán

legbonyolultabb szabályozása alapján mindössze egy országgyűlési választást tartottak: 1939-ben. E szabályozásban már megjelent a zsidóság jogfosztása. Mindhárom szabályozásban megfigyelhető azonban, hogy eltértek a férfiakra és a nőkre vonatkozó kritériumok – az utóbbiak kárára. A női egyenjogúság bevezetésére végül nem is került sor a Horthy-korszakban, hanem csak a második világháború után.

Férfiak szavazati joga	Alsó korhatár	Állampolgárság	Egy helyben lakás	Iskolázottsági minimum
1919-1922	24 év	Legalább 6 éve	Legalább fél éve	Nincs
1922-1938	24 év	Legalább 10 éve	Legalább 2 éve	Az elemi iskola negyedik osztálya
1938-1944	Listás szavazáson 26 év, egyéni jelöltre szavazásnál 30 év	(A zsidótörvények hatálya alá esőktől megvonták a szavazati jogot)	Legalább 6 éve	Az elemi iskola negyedik osztálya

Nők szavazati joga	Alsó korhatár	Állampolgárság	Egy helyben lakás	Iskolázottsági minimum
1919-1922	24 év	Legalább 6 éve	Legalább fél éve	Írni-olvasni tudás
1922-1938	30 év	Legalább 10 éve	Legalább 2 éve	Az elemi iskola negyedik osztálya
1938-1944	30 év	(A zsidótörvények hatálya alá esőktől megvonták a szavazati jogot)	Legalább 6 éve	Az elemi iskola negyedik osztálya

A Horthy-korszak antidemokratikus jellege nem csak a választási rendszer vizsgálatával érhető tetten, hanem abban is, hogy az igazságszolgáltatás is antidemokratikusan működött. Annak célja ugyanis sok esetben nem az igazság keresése, hanem a fennálló politikai és társadalmi rendszer védelme volt. Ennek bizonyítására számos példa hozható a kormányzósértési perek egészen abszurd eseteitől kezdve a csendőri túlkapásokat leplező bírói döntésekig. De a jóval hétköznapibb esetek legalább ennyire tanulságosak. Így például a Tormay Cecil vélelmezett lesbikus kapcsolata nyomán kirobbant pereskedés. Ezek vizsgálatából ugyanis sok minden megtudható a kor gondolkodásmódjáról. Ezt fejtette fel Kurimay Anita az Aetas folyóirat legutóbbi (2016/2.) számában megjelent tanulmányában. Jól látható ugyanis, hogy a bíróság szemében nem volt törvény előtti egyenlőség: nem csak a rendszer által kegyelt Tormayval kivételeztek, hanem egészen másként tekintett a bíró egy arisztokrata és egy szolga vallomására, s különböző súlyosságú ítéletekkel is sújtotta őket. (Mindennek fényében röviden utalhatunk arra a klasszikus kérdésre is, hogy vajon mi történt volna, ha az őszirózsás forradalom nem bukik meg a nemzetközi események hatására?)

Egészen biztosan állíthatjuk, hogy igen nagy feladat lett volna a demokratikus gondolkodás és viselkedés elterjesztése. 1989 után ez sokkal kedvezőbb körülmények közepette sem igen sikerült...)

Noha a Horthy-korszak államberendezkedése és társadalmi gyakorlata alapvetően antidemokratikus volt, mégis összeállítható egy kisebb tablót a Horthy-kori demokratákról. Az ismertebbek közül kiemelhetjük a polgári szociáldemokrata Kéthly Annát és Peyer Károlyt, a liberális polgári demokrata Vázsonyi Vilmost és pártját (Nemzeti Demokrata Párt), ugyane körből Rassay Károlyt, valamint az egykor Budapestet világvárossá tevő liberális polgármestert, Bárczy Istvánt. Ugyancsak itt említhető a legitimista Apponyi György, valamint a keresztényszocialista-kereszténydemokrata politikusok három nemzedékének jeles képviselői: Giesswein Sándor, Slachta Margit, Barankovics István. És még vagy tucatnyi politikust említhetnénk, akiknek neve időközben jobban feledésbe merült. Ezek a politikusok a Horthy-korban különböző pártokban, sőt különböző pártcsaládokhoz tartozó pártokban politizáltak. Közös volt azonban bennük az, hogy kivétel nélkül mindahányan ellenzéki politikusok voltak. Összességében ugyanis a korszak alaphangulata mélységesen antidemokratikus volt, melyben inkább üldöztetés jutott a demokraták osztályrészeül, mintsem hatalom. Világosan látható ez az említett személyeket ért atrocitásokból. A legjelentősebb ezek közül a liberális politikusok 1922-es választási kampánygyűlése ellen elkövetett bombamerénylet volt. Az Erzsébetvárosi Kör ellen 1922 április 3-án elkövetett pokolgépes merényletben kilencen haltak meg – kivétel nélkül a gyűlésen résztvevő közönségből. A rendezvényre érkező liberális politikusok egyébként azért nem estek áldozatul, mert késve érkeztek. (A nagy visszhangot kiváltó eseményről a korabeli filmhíradó is beszámolt: <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5340>) Az említett demokraták 1944-ben, majd 1945 után is üldöztetést szenvedtek, többen közülük mártírhalált haltak elveikért, mások börtönbe kerültek, illetve emigrálni kényszerültek.

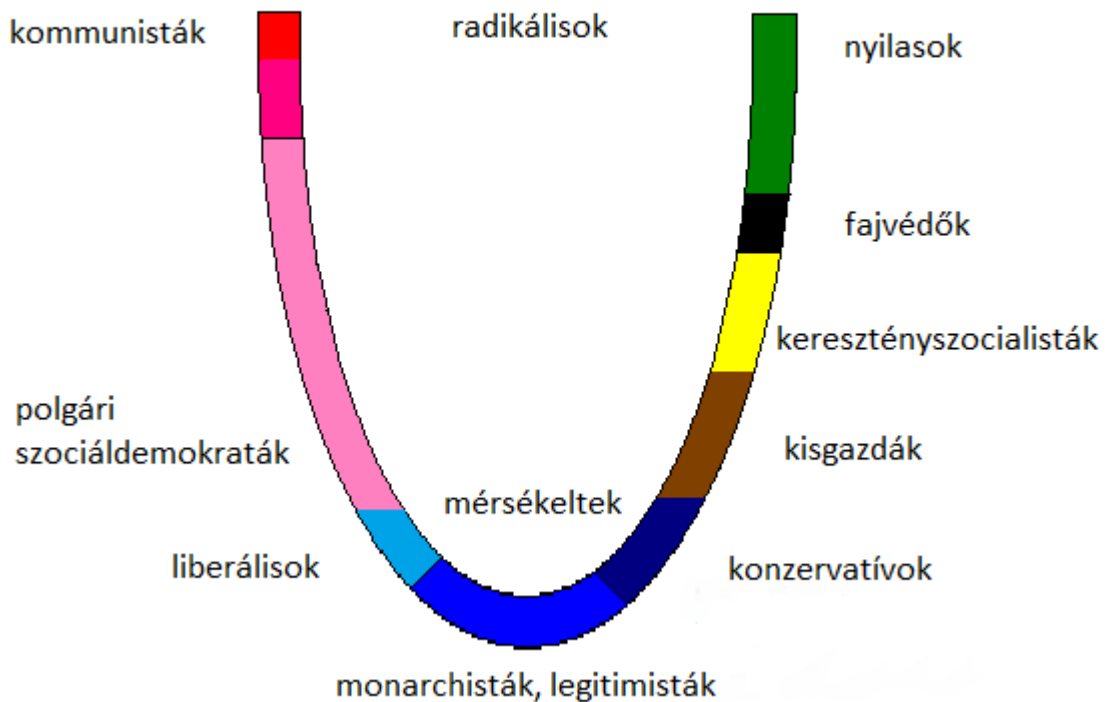
Nem járt azonban sokkal jobban emlékezetük sem. Noha mai szemmel nagyon megnyugtató olvasni korabeli írásaikat és beszédeiket, mert ezek olyan elvekre épültek, amelyek többsége ma sem vállalhatatlan – mégse mondhatnánk, hogy sokat forgatjuk ezeket. (Rassay Károly visszaemlékezésének kézírata például mindmáig kiadatlan.) Azért is érdemesek ezek a szövegek olvasásra, mert sokszor fogalmazódik meg bennük a korszellem racionális kritikája, mely nem ritkán mai szemmel is helytálló tudományosan. Vagyis József Attilával szólva „fehérek közt európaiak” voltak. Napjaink emlékezetkultúrájában mégis siralmasan kevés hely jut nekik: egy-két közterület, valamint néhány szobor és emléktábla őrzi emléküket. Utóbbiak sem váltak igazán emlékhellyé, több alkotás közülük inkább kínos, mint méltó. Ennél mi sem bizonyítja jobban, hogy élő – pláne folytonos – demokratikus hagyományról nem beszélhetünk Magyarországon. De nem is nagyon volna mire emlékezetpolitikát építeni, hiszen a történettudomány se nagyon foglalkozott e személyekkel. A Horthy-kori liberális ellenzékkal kapcsolatban jószerivel csak L. Nagy Zsuzsa munkássága említhető. Ez tükröződik a történelemoktatásban is. Nem csak a mostani OFI-tankönyvből maradtak ki – de korábban se nagyon taníthatták őket. Legalábbis erre lehet következtetni abból, hogy egy ismert online sajtótermékben olyan beharangozó cikk jelent meg e konferenciáról, melyben az előadók közt említik Rassay Károlyt is. A cikkírónak és a szerkesztőknek nyilván azért nem tűnt fel a hiba, mert nincs határozott ismeretük arról, hogy ki volt Rassay. Pedig szinte biztosak lehetünk benne, hogy nem azért nem tudják, mert a most megjelent OFI tankönyvben nem szerepel a neve...

És ezzel el is jutottunk a konferencia azon alapvető kérdéséhez, vajon kell-e egyáltalán beszélni a történelemórákon a Horthy-kori demokratákról? A kérdés becsapós, ugyanis a válasz attól függ, hogy mit tekintünk történelmi tudásnak és mi a célunk a történelem oktatásával. Szerintem nagyjából a következő lehetőségeink vannak. Lehet célunk egyes történelmi kánonok (nemzeti, európai, világtörténelmi, munkásmozgalmi, stb.) elsajátíttatása és

ezáltal egyúttal identitásképzés is természetesen. Szükséges esetben még az is előfordulhat, hogy a tankönyv világnézetileg elfogult vagy akár ideológiailag indoktrináló lesz. Más fogunk azonban tanítani, ha a korviszonyok rekonstruálása a célunk. Ebben az esetben a korhangulat hiteles érzékeltetésére fordítunk nagyobb figyelmet, és inkább azokról a jelenségekről beszélünk, amelyek egykor jellemzőbbek voltak. (Vagyis a kultúrtörténet oktatása során nem az utólag felismert remekművekre, hanem a kor legelismertebb íróira helyezük a hangsúlyt.) Lehet aztán célunk az is a történelemoktatással, hogy az állampolgári tudatosságot, illetve a diák személyiségét fejlesszük. Ebben az esetben például nagyobb hangsúlyt helyezünk a kritikai szempontokra (az állam működésére, a társadalmi viszonyok és az életmód megismerésére), különösen pedig a jelenig ívelő problémákra (vagyis a múltban a jelen előzményeit keressük). Ezzel összefüggésben a történelemoktatás keretében lehet teret nyitni a diákok személyiségfejlesztésének is. Például a szélsőséges politikai csoportok erőszakos akciói kapcsán tudatosíthatjuk akár azt is, hogy mi a helyes tennivaló, ha ma hasonló eseménynek válunk részeseivé, szemtanúivá – mondjuk akár egy erőszakoskodó iskolatárs esetében. Elvileg akár olyan történelemoktatás is elképzelhető, amely arra akarja megtanítani a diákokat, hogy a történelmi forrásokat értő szemmel vizsgálják – vagyis a forráskritika fontosságára és módszereire tanít, s ehhez képest másodlagosnak tekinti, hogy konkrétan milyen történelmi példák tanulmányozásával teszi ezt. (Megjegyzem: utóbbi típusú tankönyv még soha nem született Magyarországon.) Természetesen egy tankönyvben e különböző célok vegyesen is előfordulhatnak. Ha több, egymással versengő tankönyv van forgalomban, akkor akár még érdekes is lehet, hogy melyik tankönyv milyen cél(ok)ra helyezi a hangsúlyt – s a tanár saját oktatási céljaihoz választhat. Azt gondolom azonban, hogy egy minden igényt kielégíteni szándékozó tankönyvnek – már pedig egy monopolhelyzetben lévő tankönyv szükségszerűen ilyen – svédasztalszerűen kellene felkínálnia olyan tartalmakat, amelyekből a tanár válogathat az iskola pedagógiai programját, a diákok igényeit és saját tanári ars poeticáját figyelembe véve. Nem lehet célja előadásomnak, hogy megállapítsa, vajon a fentiek közül mely szempontokat milyen mértékben érvényesíti a közreműködéssel született OFI tankönyv – noha biztosan érdekes lenne egy ilyen elemzés.

Néhány példát azonban szeretnék hozni arra, hogy szerintem miként lennének bevihetőek a Horthy-kori demokraták a történelemoktatásba. Az egyik kézenfekvő lehetőség, ha a példaképnek tekinthető személy(ek) életútját alaposabban megismerhetik a diákok. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy nem elég egy fotó és néhány mondatnyi képaláírás e célra. Azt érdemes ugyanis bemutatni, hogy a kiemelt személy életútja miként illeszkedik saját korába, milyen történelmi események, illetve folyamatok hatnak rá. Arra is ügyelnünk kell azonban, hogy az életút sajátosságai korrekt módon legyenek megmagyarázva. Hogy csak egy példát mondjak: az a tény, hogy Vázsonyi Vilmos 1917-ben az első izraelita vallású magyar miniszter lett, nemcsak a dualizmus kori sikeres asszimiláció jó példájaként értelmezhető, hanem könnyen válhat a politikai hatalomra törő zsidóság példájává is egy antiszemita számára. Ebben az esetben az segíthet kizárni az antiszemita értelmezés lehetőségét, ha rámutatunk Vázsonyi nemzeti elkötelezettségére, valamint arra a tényre, hogy az őszirózsás forradalom idején Bécsbe emigrált, s csak jóval a tanácsköztársaság bukása után tért vissza ismét Magyarországra. Az életrajzi megközelítés alkalmazása már csak azért is lenne fontos, mert meglepően ritkán alkalmazzuk az életrajzot a történelemoktatásban – különösen ahhoz képest, hogy milyen népszerű ez a műfaj a történelem iránt érdeklődők körében. Egy másik lehetőség, hogy a Horthy-kori demokratákról beszéljünk, ha egy ideológiai tablót vázolunk fel a Horthy-korszak politikai életéről. Ennek előnye, hogy a korszak sokszínű politikai élete nagyon sok, ráadásul fontos és aktuális politikai ideológia és álláspont áttekintését teszi lehetővé, miközben a korszak fontosabb politikai-társadalmi problémái is könnyen szóbahozhatóak. Akár az is elképzelhető, hogy a diákok egy-egy politikai csoport képviselőjének szerepébe helyezkedve vitassák meg ezeket a kérdéseket. Mondanunk se kell,

hogy egy ilyen vita és a rá való felkészülés során mennyivel mélyebben sajátítja el a diák az ideológiákkal kapcsolatos ismereteket, mint ha csak bebiflázna egy tankönyvi leírást vagy táblázatot.

Általában is hangsúlyoznám a viták fontosságát a témával kapcsolatban. A vita ugyanis a demokrácia legadekvátabb műfaja. Ráadásul a gyerekek is sokat tanulhatnak belőle: érvelni, racionálisan gondolkodni, mások álláspontját megismerni és méltányolni. Azt gondolom, hogy a demokratikus gondolkodás és viselkedés nem terjeszthető el úgy, ha nem kap sokkal nagyobb teret a vita és az ezek alapján meghozott autonóm döntések. Persze tény, hogy a diákok autonóm személyiséggé nevelése messze túlnyúlik a történelemórák keretein, de teljesen kizárni se lehet ezeket onnan. Hány olyan iskola lehet ma vajon, ahol a gyerekeknek érdemi beleszólásuk van abba, hogy miről szeretnének többet vagy kevesebbet hallani a történelemórákon, s tudásukról milyen módokon adhatnak majd számot, továbbá milyen történelmi emlékhelyeket vagy kiállításokat szeretnének meglátogatni, milyen történelmi filmeket szeretnének megnézni, illetve milyen keretek között szeretnének emlékezni a különböző történelmi vonatkozású iskolai emléknapokon? Tévedés azt hinni, hogy nincsen mozgástér. Sokkal inkább berögzült tanári megszokások vannak. Még valamit azonban érdemes tudatosítanunk: a legjobb oktatási módszer a valódi vita, nem pedig a kényszeres álvita. Utóbbi onnan ismerhető fel, ha már a vita elején teljesen nyilvánvaló, melyik a helyes álláspont.

Szerencsére a demokráciával kapcsolatban több valódi vitatéma is felvethető. Így például megvitatható a Churchill két, demokráciára vonatkozó híres mondása közt feszülő ellentét. (Az egyik szerint ugyanis „A demokrácia a legrosszabb kormányzási forma – nem számítva az összes többit, amellyel az emberiség időről-időre megpróbálkozik.” Máskor ellenben ezt mondta: „A legjobb érv a demokrácia ellen egy ötperces beszélgetés egy átlagos szavazóval.”)

Jóval konkrétabb és a Horthy-korszakhoz is szorosan kapcsolódó vitatéma lehet gróf Bethlen István demokráciáról kialakított nézete. Ehhez vitaindító lehet az 1921-ben tartott miniszterelnöki bemutatkozó beszédének azon részlete, amelyben markáns véleményt mondott a demokráciáról. („Nem jelentheti tehát a demokrácia a tömegeknek, a nyers tömegeknek vak uralmát. Az igazi demokrácia biztosítja az intelligens osztályoknak a vezetést s bevonja a nép széles rétegeit az állami életbe. Az a demokrácia, amely nem meri kimondani azt, hogy ebben a demokráciában az intelligencia vezető szerepre van hivatva, az nem demokrácia, hanem demagógia.”) Bethlen álláspontjának lényege az volt, hogy demokráciát csak önálló egzisztenciájú polgárok tudnak csinálni, ezért a szegényeknek adott túl széles választójog a demagóg ígéreteknek, a populizmusnak nyit teret. Érdeemes belegondolnunk, hogy Bethlen mindezt azon tapasztalat nyomán gondolta így, hogy a korábnál jóval szélesebb választójog alapján megválasztott 1920-as nemzetgyűlés hozta a numerus clausus törvényt. Az sem véletlen, hogy Bethlen az 1939-es képviseléválasztáson már nem indult, sőt a radikalizálódó közhangulat miatt még az előző parlamenti ciklus végén lemondott mandátumáról.

A demokráciáról való vitát árnyalhatja, ha megismerjük Arisztotelész államformatanát, melyet a görög poliszok alkotmányos berendezkedésének összehasonlító elemzésével dolgozott ki. Figyelemre méltó, hogy Arisztotelész a demagógok vezetése alatt álló populizmust nevezte demokráciának. Arisztotelész szerint az alábbi módokon csoportosítható az egyes poliszok államberendezkedése:

	<i>Egy személy kezében van a hatalom</i>	<i>Kevesek kezében van a hatalom</i>	<i>Mindenki részesül a hatalomból</i>
<i>Közjót szolgálja a hatalom</i>	Basileia (királyság)	Aristokratia	Politeia
<i>A hatalom a hatalmasok önértékét szolgálja</i>	Tyranneia (zsarnokság)	Oligarchia	Demokratia

Végül de nem utolsósorban arról is lehet vitatkozni, hogy vajon napjainkban milyen kihívások előtt áll a demokrácia. Kiterjeszhető-e az állampolgárok 100%-ára a szavazati jog? Ki szavazhasson: az adott országban élők vagy az állampolgárok? És a másutt élő állampolgárok vagy kettősállampolgárok is? Érdeemes lehet megvitatni az általános választójogot érő kritikákat is („csak az szavazhasson, aki adózik”, „ne szavazhasson, aki nem is tudja, hogy mire szavaz” stb.). Ezeket egyébként a dualizmuskori választójog-viták kapcsán is fel lehet vetni: ifj. Andrássy Gyula 1908-as választójogi javaslata kapcsán, melyben a többes szavazat bevezetését indítványozta.

Lehetőség tehát bőven van és tennivaló is, ha azt szeretnénk, hogy a demokratikus gondolkodásmód és viselkedés jobban elterjedjen. Mindazonáltal a történelmi tapasztalat nem kecsegtet gyors sikerrel...

Irodalom

- Romsics Ignác: Huszadik századi magyar politikai rendszerek = *Korunk*, 2010/4.
- Püski Levente: *A Horthy-rendszer*. Bp., Pannonica, 2006.
- Kurimay Anita: A Tormay-affér mentalitástörténeti tanulságai = *Aetas*, 2016/2.
- L. Nagy Zsuzsa: *Bethlen liberális ellenzéke. A liberális polgári pártok 1919-1931*. Bp., Akadémiai, 1980.

- L. Nagy Zsuzsa: *Liberális pártmozgalmak 1931-1945*. Bp., Akadémiai, 1986.
- L. Nagy Zsuzsa: *Egy politikus polgár portréja – Rassay Károly*. Bp., Napvilág, 2006.